

Плевенски исторически четения

Pleven Historical Readings

Регионален исторически музей – Плевен
Regional Historical Museum – Pleven

Издание Publication	Кризите като катарзис – политически, социални и културни измерения на екстремните ситуации в историята Crises as catharsis – political, social and cultural dimensions of extreme situations in history
Том / година Volume / year	I / 2022
Издател / държава Publisher / country	Регионален исторически музей – Плевен, България Regional Historical Museum – Pleven, Bulgaria
Автор(и) Author(s)	Мариета Стойкова Marieta Stoykova, PhD Student
Институция Affiliation	Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“ Veliko Tarnovo University “St. Cyril and St. Methodius”
Заглавие Title	КАТОЛИЧЕСКАТА ЦЪРКВА И ЛУТЕРОВАТА „ЗАРАЗА“ В НАЧАЛОТО НА XVI В. ROMAN CATHOLIC AND LUTHER’S “INFECTION” AT THE BEGINNING OF THE 16TH CENTURY
Страници Pages	68–77
Постоянен адрес Permanent URL	https://plevenhistoricalreadings.eu/articles/phr-1-68/

КАТОЛИЧЕСКАТА ЦЪРКВА И ЛУТЕРОВАТА „ЗАРАЗА“ В НАЧАЛОТО НА XVI В.

Мариета Стойкова

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

Резюме: Религиозното движение, известно като Реформация, започнато от Мартин Лутер през 1517 г., води до разделение на християнския свят на католици и протестанти. С цел да се пребори с корупцията в Църквата, монахът реформатор предизвиква духовна революция с множество последствия. Влиянието, което оказва върху религиозната и философската мисъл на миряните, подронва доскоро неоспоримия авторитет на Католическата църква. Учи хората, че те не се нуждаят от посредници, за да общуват със своя Бог. Единственото, от което имат нужда, е да бъдат грамотни, Библията да бъде достъпна на родния им език, и силна вяра. С пропагандата си Лутер слага край на един светоглед, определял живота на хората векове наред. Именно чрез запознаването на хората с истинското слово на Библията на родния им език Лутер печели толкова много последователи не само сред бедните, но и сред аристокрацията. Реформацията разделя Европа на Север и Юг – граници, запазили се до днес. Северните страни тръгват по пътя на Новата доктрина, докато южните запазват привързаността си към Католическата църква.

Ключови думи: католици, лутерани, протестанти, Реформация, религия, Църква, промени.

Още от зората на християнството Църквата и нейните служители винаги са били подложени на критики и атаки от различни видове ереси. Отделните християнски течения проповядват премахване на църковната йерархия, равенство сред християните и отричат част от постулатите на Католическата църква. Тази борба продължава векове и победата винаги е била за Католическата църква, но с развитието на човешкото общество и с появата на революционната мисъл на Новото време идва моментът за промяна както в религиозен, така и в политически аспект.

Монтанизмът, който се появява като учение още през II в. и е осъден като ерес през V в., отхвърля божествената същност на Църквата и църковната йерархия. Монтанистите не оправдават греховете, извър-

шени след кръщението, и съзнателно търсят мъченичеството. С определени различия помежду си осъдените също като еретици манихеи, ариани, монофизити и несториани отричат материалната природа на Христа и единосъщността на Бог Отец и Бог Син. Отричайки двойствената природа на Исус Христос, те предизвикват смут, гонения и сътресения в християнския свят. На поредицата от събори, свиквани от Католическата църква, тези учения са осъдени, а техните идеи са отхвърлени.

В борбата срещу тях и за укрепване на институцията като основен ръководен фактор в живота на християните важно място заема монашеството. Монасите се намесват активно в работата на синодите и в църковните събори, за да подкрепят борбата срещу тези, които не зачитат волята на църковната институция. Ако в Ранното средновековие християнската Църква се сдобива с неоспорим авторитет, който достига своя апогей с възхода на феодализма, то през Късното средновековие властта ѝ отслабва. Причините, които ще бъдат посочени в следващите редове, водят до разделението на Западния свят. С настъпване на новата ерес бъдещето на католицизма е поставено на карта. Реформацията отправя предизвикателство към Римската църква, посява корените на съмнението в умовете на европейците и с това (съмнението е вечният предтеча на новото) започва да ги прехвърля от Средновековието в Новото време.¹

Най-драматичният период в цялата история на Римокатолическата църква може да бъде уточнен – от средата на XIV до средата на XVI в. Това е времето, когато протестантството изгрива и заема своето място на картата на християнския свят. Бързото разпространение на тази ерес не може да бъде спряно дори от социалното и политическото влияние на Рим. Реформацията притегля вярващите със своята откритост и простота, които навлизат в душите и умовете на миряните. Правото Божието слово да бъде четено на роден език, свободата на човешката воля и разума, които новата Лутерова идеология почита, сякаш освобождават вярващите от вековните окови на Католическата църква. За да се види Реформацията като нещо по-различно от заместител на едни религиозни доктрини с други или като прочистване на Църквата от известните на всички злоупотреби и корупция, или дори като връщане към чистото и примитивно християнство, трябва да се направи адекватен преглед на нейната природа и значение.²

Както споменахме в началото, една от причините и може би най-важната за успеха на новата ерес, завладяла Западна Европа, се корени в самата Католическа църква. През Средновековието Рим налага своя монопол над всяка институция в Западния свят. Институционалното

¹ Петков, П. Поглед към Новото време: Европа през XVI – XVIII век. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2012, с. 57.

² Beard, Ch. The Reformation of the sixteenth century. London: AMS Press, 1981, p. 11.

надмощие е подплатено и с материално богатство.³ Към края на XV в. една трета от най-добрата обработваема земя се притежава от църковните епархии, а данъците, които събират от миряните, се вливат в хазната на Рим. В предреформационния период Католическата църква е най-големият феодален собственик в Европа. Материалната мощ, която Римската курия притежава, позволява на Папството да се намесва и в политическия живот на континента, а европейските монарси са принудени да се съобразяват с това, колкото и да не им се нрави.

Наред с недоволството на владетелите срещу властта на Църквата, започва да се надига и това на миряните. И ако в навечерието на Реформацията мястото на Църквата е сигурно и критиките се определят като доноси на няколко недоволни души, предизвикателството е да се обясни разпространяващата се подкрепа, която посланието на Лутер получава.⁴ Как е възможно за по-малко от десетилетие Църквата да изпадне в най-сериозната криза, която някога ѝ се е случвала?⁵

Борбата за надмощие между светската и религиозната власт продължава през цялото Средновековие и ако до този момент двете сили са успявали да се спогодят, то към края на XV в. монарсите все по-усилено търсят начин да не се подчиняват на папската курия. С развитието на хуманизма започва да се събужда и съзнанието на миряните. Недоволството срещу корупцията в Църквата, продажбата на индулгенции и разврата вече не може да бъде скрито. Въпреки че по-голямата част от германските градове са икономически стабилни, започва да се наблюдава инфлация, гилдиите вече започват да пречат на бизнеса, а реформаторите проповядват не само срещу продажбата на индулгенции и ниския морал на духовенството, а и срещу лихварството.

От всички исторически фигури, които се свързват с Реформацията, тази на Мартин Лутер, разбира се, изпъква най-ясно в съзнанието.⁶ Образът на младия монах, който заковава своите „Деветдесет и пет тезиси“, насочени основно срещу продажбата на индулгенции, на вратите на катедралата във Витенберг, е едно от най-драматичните изображения на Реформацията. Свитъкът, който той поставя на тези врати, ще създаде много противоречия.⁷ С тези си действия той иска да започне дискусия, но вместо това започва Реформацията. С цел възгледите му да достигнат до повече хора, в своите проповеди Лутер използва простонароден език, понякога дори вулгарен. Може да се каже, че това е съзнателно избрана стъпка, за да достигне словото му и до необразованите и гласът му да бъде чул от всички.

³ Петков, П. Поглед към Новото време..., с. 59.

⁴ Hillerbrand, H. The Division of Christendom: Christianity in the Sixteenth Century. Louisville: Westminster John Knox Press, 2007, p. 65.

⁵ Пантев, А. Б. Гаврилов, Пътят на модерния свят. София: Тилиа, 1994, с. 84.

⁶ Pettegree, A. The Reformation World. London: Routledge, 2001, p. 4.

⁷ Hollingsworth, T. Martin Luther: A Reforming Spirit (Social Studies Readers). Huntington: Teacher Created Materials: 1st edition, 2012, p. 6.

Още от своето създаване Католическата църква ползва латинския език, за да раздели миряните от църковните служители. Когато Лутер излага своите възгледи, идеите му бързо са преведени и на други езици, един от които е немският. Сега обикновените хора имат възможност да прочетат и да размишляват над Лутеровите тезиси.⁸ В тях монахът протестант не само осъжда продажбата на индулгенции, а и оспорва цялостния авторитет на Църквата. Централната идея, която става водеща за Реформацията, е, че човекът се спасява само чрез вяра (*sola fide*).⁹ Лутер вярва, че продажбата на индулгенции е грях. Според него единствено Бог може да решава какво ще се случи с хората, когато умрат. Първоначално той води обществени проповеди срещу порочните практики на Църквата, но съдбоносното решение за публикуването на тезисите е взето, след като и служителите на Църквата започват да плащат за опрощаване на греховете си. Лутер дори не предполага, че с действията си ще сложи началото на религиозна революция. Именно затова неговите възгледи са написани първо на латински, а не на немски. Въпреки това неговото слово се разпространява изключително бързо. През следващия век идеите му пораждат сътресения и трансформират Западния свят, като отслабват властта на Църквата и представят новите духовни възможности на народа.

Преди Мартин Лутер има и други проповедници, които искат реформиране на Църквата, но опитите им бързо са потушавани от Рим. Пример за това са: Еразъм, който желае цялостна промяна на теологията и осъжда войните, водени от папите; Джон Уиклиф, който иска реформи чрез проповядване на апостолските писания; Жан Герсон и Ян Хус, които осъждат светската власт, богатствата и разкоша на папската институция. Всички те посяват семената на недоволството сред миряните, но дейността им бързо е прекратена, а бунтовете сред народа са потушени. Може да се каже, че успехът на Лутеровата ерес, която се разпространява бързо като зараза в цяла Западна Европа, се дължи на вече подготвената почва от неговите предшественици, но не е само това. Търканията между миряните и светското духовенство стават все по-големи. Високите данъци, плащани от селяните в тези кризисни времена, все повече ги настройват срещу католическото духовенство. Богатите манастири на свой ред водят живот, който като цяло е в противоречие с клетвите и обетите, особено с тези за бедност и въздържание.¹⁰ Желанието на европейските владетели да премахнат силното папско влияние от своите земи, също се увеличава. Друг важен фактор за успеха на Реформацията е изобретяването на печатната преса на Гутенберг (1450). До края на XV в. с преси вече разполагат над 250 града в Западна Европа, а за да бъдат разпространявани още по-бързо книгите на Лутер, започва организирането на панаири на книгата, от които

⁸ Ibid, p.15.

⁹ Игнатов, Д. История на църквата в епохата на Ренесанса и на Реформацията: XVI-XVII век. София: Динамик Консулт К. А., 2017, с. 51.

¹⁰ Пантев, А. Б. Гаврилов, Пътят на модерния свят..., с. 76.

най-важен е този във Франкфурт. По всичко изглежда, че моментът за реформи е дошъл. С новите духовни възможности, които Лутер разкрива пред миряните, той предизвиква и много обществени промени.

Голяма част от най-нисшата прослойка на западноевропейското общество тълкува погрешно словото на проповедника. За нея то означава свобода от всички социални, икономически и религиозни задължения. Принцовете, от друга страна, отказват да се посветят напълно на лутеранската кауза, основно заради страха, че движението може да не се развие или да не оцелее, но впоследствие прегръщат реформата по редица причини.¹¹ Някои от тях приемат лутеранството под натиска на населението, други му се посвещават по собствена воля, трети – заради свободата, която получават, а останалите са привлечени от материалните блага, които може да им донесе секуларизацията на църковните земи. До 1555 г. повече от половин Германия се управлява от принцове лутерани.

Безспорно революционните възгледи на Лутер оказват съществено влияние върху всеки аспект от живота на Западна Европа. На първо място ще поставим социалните промени, които носи Реформацията, тъй като в тези времена взаимодействието между религията и обществото е най-силно. Към края на XV в. западноевропейското общество живее в постоянни ограничения. Чувствайки се заплашени, светската и религиозна власт поемат ангажмента да наложат изключително ограничаващи канони, отнасящи се до социалната дисциплина.¹² С навлизането в XVI в. започват нови социални и икономически проблеми. Наблюдава се инфлация и заедно с това се увеличава бедността, което поставя на изпитание светската власт в определени области на Германия.

Още от самото начало продажбата на индулгенции в полза на Църквата се преплита със социалните дела на институцията. Дори в своите „Деветдесет и пет тезиса“ Лутер не се занимава с финансовата част на тази практика, а с нейното социално въздействие. В отворено писмо до християнския нобилитет (1520) Лутер отново засяга наболения въпрос за отношенията между религията и обществото: вноса на скъпи подправки, ограниченията за употреба на луксозни предмети и проблема с нуждата от реформи в университетите.¹³ Лутер пише трактати, отнасящи се до проблема с лихварството и създаването на нови училища. Много от творбите му носят идеи за обновление не само на религията, но и на обществото, които според него вървят ръка за ръка. Въздействието на новите възгледи върху населението намира израз в действията на южногерманските селяни през 1525 г. Те написват своите „Дванадесет статии“, в които събират всички наболели проблеми, отнасящи се до налаганите им ограничения.

¹¹ Armstrong, A., J. Hamer, *The European Reformation, 1500 – 1610*. Oxford: Heinemann, 2002, p. 49.

¹² Hillerbrand, H. *The Division of Christendom: Christianity...*, p. 424.

¹³ Ibid, p. 425.

Сред многото обществени промени, които протестантските реформатори носят, две заемат по-важно място: лошото положение на бедните и желанието за подобряване на образованието. Последователите на Лутер са убедени, че ако бедността бъде припозната като християнски проблем, мерките, които ще се вземат, за да се облекчи положението на тази част от населението, ще следват правилната посока. По традиция грижата за бедните се поема от монашеските ордени, но те си остават основен проблем на светската власт. Според идеите на реформационното движение намаляването на бедността е социален проблем, който трябва да върви заедно с религиозните промени. Лутер постига успех, когато през 1520 г. с негово съдействие във Витенберг е прокаран закон, който да се занимава с благополучието на населението. С одобрението на Градския съвет благосъстоянието на народа се превръща в основна цел на институцията. Създадена е обща каса за облекчаване на бедността, раздават се нисколихвени кредити на работниците и занаятчиите, а образованието на деца от бедни семейства се субсидира от общината. Хората на изкуството и занаятчиите, които не могат да покрият вноските по кредитите си, биват освободени от задължения „в името на Бог“.¹⁴ След този бърз успех само три години след тезисите, Лутер е извикан в още много германски общини, за да съдейства за справяне с проблема с бедността.

С разпространението на лутеранството започва да се развива и училищната мрежа. Обновяването на Църквата включва и подобряване на образованието. Средновековното обучение е свързано с монашеските и катедралните училища, а стипендиите се изплащат директно от бенефициите. Това, срещу което се изправя Лутер, са ограниченията, които Католическата църква налага. Според него тя допринася за увеличаването на социалното неравенство, като ограничава достъпа до адекватно образование, и по този начин се създава разделение между образованите и необразованите миряни. Лутер иска равно отношение в училищата за момчетата и за момичетата. На постоянните оплаквания на общините, че образованието е скъпо, Лутер отговаря по следния начин: „Уважаеми господа, ако се налага всяка година да харчим огромни суми за оръжие, пътища, мостове, язовирни стени и безброй подобни неща, за да подсигурием мира и просперитета на градовете, защо много повече да не бъде дадено на бедните младежи – или поне толкова, че да се наемат двама компетентни учители?“¹⁵. Реформаторите смятат, че нито управляващите, нито обществото могат да продължат напред без образовани водачи и граждани. Младежта трябва да бъде учена на езици, математика, история, изкуство и наука, за да може да служи на света.¹⁶ Лутер се сблъсква и с друг проблем – как да

¹⁴ Lindberg, C. The European Reformations. Sussex: Wiley-Blackwell, 2021, p. 115.

¹⁵ Kumin, B. Reformations Old and New. The Socio-Economic Impact of Religious Change, c.1470 – 1630. Aldershot: Routledge, 1996, p. 125.

¹⁶ Lindberg C. The European Reformations..., p. 123.

убеди родителите в ценностите на образованието. Пред тях той отново излага нуждата от образовани граждани, които да накарат света да върви напред. Граждани, които да служат на Бог правилно.

Следващата стъпка е да се изпратят писма до германските градове с молба да се създадат християнски училища, за да се даде поне религиозно обучение на бедните. Популяризирането на образованието е в близка връзка с идеите на Реформацията и тази важност е застъпена в написаните от Лутер „Инструкции“¹⁷.¹⁸ В представите на Лутер учителят се приравнява със свещеника и също като духовник той трябва да се посвети на тази своя единствена цел. Приносът на реформаторите за подобряването на положението на миряните в социалната структура на обществото и за осигуряването на достъп до качествено образование дори на най-ниската класа на западноевропейското общество не може да бъде отречен.

Благодарение на дейността на Лутер и работата на неговите последователи се създават нови училища, достъпни за всички. Образованието започва нов етап от своето развитие и се развива не само в германските земи, но и в Швейцария и Нидерландия, където протестантските идеи бързо биват приети от населението. Лутеровата цел е да реформира не само религията, но и образованието. Желанието му е да създаде мислещо общество, което не живее, както му е наредено, а така, че да направи света по-добро място. Според него всеки индивид трябва да умее да чете Светото писание на собствения си език, а това ще го научи да мисли и да изразява своето мнение.

Реформацията може да бъде определена и като политическо събитие. Въпреки че процесът започва с цел духовно и религиозно обновление, реформаторите се намесват и в политиката. Може да се каже, че е нужно Реформацията да бъде политически обвързана, тъй като средновековната Католическа църква се е превърнала в политическа сила, а папите проявяват постоянни претенции да стоят над светската власт. Църквата не само претендира за пълна власт, тя се бори да я упражнява върху всеки аспект от светския живот, като брак, пости, престъпления и т.н. За Лутер всеки християнин стои под две власти – правителството и Църквата, и има различни задължения към двете. Той вярва, че европейските владетели са в криза. Неговата доктрина за двете кралства отрича претенциите на Римокатолическата църква да притежава политическа власт и имоти, от които да печели, както и да създава закони. От друга страна, и светските владетели не бива да се намесват в делата на религията. Лутер дори изказва радикалната за

¹⁷ Книгата служи като ръководство за приетите практики в Лутеранската църква. Little Instruction Book съдържа основните възгледи на Лутер заедно с важни религиозни въпроси и техните отговори. Въпросите се отнасят до Десетте Божии заповеди, Апостолското верую и молитвата „Отче наш“.

¹⁸ Waddington, G. A History of the Reformation on the Continent, Volume 2. United Kingdom: Creative Media Partners, 2008, p. 247.

времето си идея, че светската управа също е Божие творение. За него в света съществуват две основни сили и всяка от тях има своя цел и мисия: светската власт – да поддържа реда в света, а религиозната – да проповядва и да разпространява Светото писание. От негова гледна точка всички опити да се управлява според принципите на Евангелието, ще доведат или до необуздан хаос и разрушение, или до кръстоносен поход срещу всички „сатанински империи“.¹⁹

Реформацията отговаря на случващите се социални промени. Тя дава мощен тласък на либералната демокрация.²⁰ Учи хората, че са повече от ролята, която изпълняват в социалната пирамида на Средновековието. Някои историци смятат, че ако Лутер се беше родил в страна, различна от Германия, делото му нямаше да успее. Когато съпротивата на лутераните започва, е ясно, че император Карл V (1519 – 1556) е решил да остане католик. Германските принцове, рицари и селяни виждат реформаторите като възможност да създадат една нова Германия. С развитието на протестантството те имат възможност да се освободят от властта на императора и на епископите и да премахнат постоянната намеса на папите. Рискът от гражданска война кара императора да се оттегли и да остави властта в ръцете на принцовете, които приемат и подкрепят идеите на Лутер. Това, от друга страна, задълбочава разделението между Северна и Южна Германия. Северногерманските градове подкрепят промените, предизвикани от монаха еретик, докато южните остават католически. Това предизвиква немалко бунтове и кръвопролития, завършили с Аугсбургското примирие от 1555 г. То позволява мирното съжителство между хората с различна вяра в германските градове. В останалите западноевропейски страни, които приемат новата доктрина и следват убежденията на Лутер по един или друг начин, също се случват политически промени. Монарсите и приближената към тях аристокрация се възползват от неизгодното положение на Рим, за да забогатеят още повече и да си присвоят голяма част от църковните имоти.

Реформацията не променя изцяло Църквата така, както променя европейското общество. Политиците умело го манипулират, променяйки богословския съвет, чиято основна цел е да ги съветва в техните правови действия, за да придобият още по-голяма самостоятелност.²¹ През първата половина на XVI в. градовете променят редица закони, с които се прекратяват или значително се ограничават традиционните вярвания, налагани от Католическата църква. С промяната на навиците и убежденията на гражданите се променят и правото и държавните институции. Със своето учение Реформацията окуражава хората да се съпротивляват на религиозната тирания, а това води не само до лична, но и до политическа и икономическа свобода.

¹⁹ Lindberg C. The European Reformations..., p. 159.

²⁰ Haynes, J. Religion and Political Change in the Modern World. Oxon: Routledge, 2014, p. 11.

²¹ Ozment, S. The Age of Reform, 1250 – 1550: An Intellectual and Religious History of Late Medieval and Reformation Europe. Yale: Yale University Press, 1981, p. 435.

Вярата на нашите предци!

Все още живее въпреки тъмницата, огъня и меч;

о, как нашите сърца бият силно от радост

всеки път, когато чуем светлата вест.

Вярата на нашите предци, святата вяра!

Ние ще ти бъдем верни до смъртта.²²

Тези вълнуващи думи са част от химн за Реформацията, написан през XIX в. от Фредерик Фабер, който мисли за преживяното от неговите деди. Въпреки съпротивата, която Рим оказва срещу протестантството, то успява да се установи и да постави мястото на Католическата църква в бита на миряните под въпрос. В самото начало папската институция не отдава необходимото значение на случващото се, тъй като приема Лутеровата пропаганда като нещо преходно. Но за жалост на Папството, новата ерес се оказва нещо грандиозно. Разпространява се бързо като вирус, като чумна епидемия, която засяга всички, докоснали се до нея. Такива промени е имало и винаги ще има, но в нашето съвремие се появи нещо, което спря движението на целия свят и постави на кръстопът всички нации. Непознатото плаши и ни прави по-предпазливи, но и ни помага да извлечем уроци, които да ни бъдат полезни в бъдеще.

ROMAN CATHOLIC AND LUTHER'S "INFECTION" AT THE BEGINNING OF THE 16TH CENTURY

Marieta Stoykova, PhD Student

Veliko Tarnovo University "St. Cyril and St. Methodius"

Abstract: *The religious movement known as Reformation started by Martin Luther in 1517 divided the Christian world into Catholics and Protestants. His critiques of indulgences and corruption in the Church led to a spiritual revolution with many consequences. The influence he exerts on the religious and philosophical thoughts of the laity undermines the authority of the Catholic Church, indisputable for centuries, until now. He teaches people that they don't need a mediator to*

²² Превод на автора по: MacCulloch, D. The Reformation: A History. London: Penguin Books, 2005, p. 333.

communicate with God. All they need is the ability to read, the Bible translated in their own language, and strong faith. With his propaganda, Luther put an end to a worldview that had defined people's life for centuries. By acquainting people with the true word of the Bible in their native language Luther gains many followers not only among the poor but also among the aristocracy. Reformation divides Europe into North and South – borders that have survived to this day. The Nordic countries followed Luther and his doctrine, while the Southern ones remain attached to the Catholic Church.

Keywords: Catholics, Lutherans, Protestants, Reformation, Religion, Church, Changes.

Мариета Стойкова, докторант

Катедра „Стара и средновековна история“

Исторически факултет

Великотърновски университет

„Св. св. Кирил и Методий“

Ул. „Теодосий Търновски“ № 2

Имейл: marietastoykova@abv.bg